

УДК 343.9

Циганов Сергій Миколайович

Старший судовий експерт сектору досліджень зброї
відділу криміналістичних видів досліджень Харківського
науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру МВС України

Троценко Андрій Миколайович

Старший судовий експерт сектору досліджень зброї
відділу криміналістичних видів досліджень Харківського
науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру МВС України

СПЕЦИФІЧНІ УМОВИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ САМОРОБНОЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ

В статті висвітлені основні специфічні умови криміналістичного дослідження саморобної вогнепальної зброї в Україні: законодавче не визначення поняття, застарілість чинних судово-балістичних методик, вільний доступ до техніки виготовлення такої зброї в кустарних умовах. Проведений аналіз позицій і поглядів вітчизняних вчених-криміналістів щодо тлумачення поняття «саморобна вогнепальна зброя». Зроблений висновок про необхідність прийняття в найближчий час ЗУ «Про зброю» та принципового оновлення чинних методик судово-балістичних досліджень.

Ключові слова: криміналістичне дослідження, криміналістична ідентифікація, саморобна вогнепальна зброя, судово-балістична експертиза, атипова вогнепальна зброя, нестандартна зброя.

Постановка проблеми. Останні п'ять років стали для України справжнім випробуванням на державність. Зовнішня військова агресія і проведення АТО (ООС), втрата частини території, значні економічні проблеми ускладнили криміногенну ситуацію в країні, одним з проявів якої стало збільшення обігу і

використання, в тому числі в злочинних цілях, нелегальної зброї. При цьому, з зони ООС, як свідчить авторський досвід, надходить нелегальна вогнепальна зброя як сформованих зразків, так і саморобна та перероблена. Сучасним невтішним трендом цієї проблем є поширення в її арсеналі атипової (нетипової), нестандартної зброї, включаючи саморобну.

За даними інформаційного агентства UNN, статистика Національної поліції свідчить, що лише за 1 квартал 2019 р. в Україні було вилучено з незаконного обігу вогнепальної зброї - 332 од., боеприпасів - 35 497 шт.; більше 3500 од. холодної зброї, в тому числі, саморобної (кастети, ножі, телескопічні палиці). Серед вилученої зброї були гвинтівки, карабіни бойові та мисливські, автомати, пістолети-кулемети, пістолети, револьвери, рушниці, гранатомети та реактивні системи, а також саморобна і перероблена зброя та пристрої несмертельної дії [1]. Про загрозовий характер проблеми саморобної зброї говорять і міжнародні фахівці. Так, авторитетний Швейцарський незалежний науковий центр Small Arms Survey, що публікує щорічні звіти щодо ситуації з незаконним обігом зброї у світі, стверджує, що саморобна та перероблена зброя стає серйозною причиною неточностей в підрахуванні зброї на руках у населення. Це не лише екземпляри з труб і металобрухту, а ще й пневматика, репліки, сигнальна та зброя для стрільби холостими патронами, яку можна переробити у вогнепальну. У зв'язку з цим, «кількість вогнепальної зброї у світі можна лише оцінити, а не підрахувати» [2]. Показовим прикладом для України в цьому сенсі є тенденція поширення на нелегальному ринку вогнепальної зброї перероблених сигнальних (стартових) пістолетів виробництва Туреччини, з якими все частіше доводиться мати справу експертам-криміналістам [3, с.238]. Також, наряду з вогнепальною, суттєвого поширення в набуває і саморобна холодна зброя, яка все частіше стає об'єктом досліджень судових криміналістів.

Відсутність в Україні станом на 2019 р. ЗУ «Про зброю», норми якого б чітко формулювали і класифікували види зброї, в том числі, саморобну на законодавчому рівні (Україна є єдиною в Європі і на пострадянському просторі країною, яка не має

такого закону), а також застарілість судово-експертних методик, об'єктивно ускладнюють, а інколи й унеможливають роботу криміналістів-балістиків по ідентифікації саморобної вогнепальної зброї. Крім того, нормативно-правова невизначеність доповнюється появою нових видів і зразків такої зброї, що закономірно потребує вдосконалення і оновлення існуючих та розробку нових методик криміналістичних експертиз і досліджень, які мають свою специфіку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковими дослідженнями в галузі криміналістичної балістики займалися М.І. Авдєєв, М.С. Артамонов, М.М. Басов, В.Є. Бергер, І.В. Віноградов, В.Ф. Гушин, І.А. Дворянський, О.Б. Жук, М.М. Зюськін, В.А. Комаха, Ю.М. Кубицький, С.Д. Кустанович, О.С. Лазарі, І.В. Макаров, С.М. Матвєєв, Ю.Л. Носко, В.А. Ручкін, І.О. Сапожніков, Е.І. Сташенко, Х.М. Тахо-Годі, Є.М. Тіхонов, О.І. Устінов, В.Ф. Черваков та інші. В значній мірі вказані автори вивчали загальні теоретичні та окремі прикладні аспекти криміналістичного зброєзнавства.

Серед наукових праць останніх років, що стосуються спеціальних досліджень атипової, нестандартної зброї, в тому числі саморобної, варто відзначити роботи В.А. Гамери, П.В. Гіверца, І.А. Голдинського, А.В. Кофанова, Р.В. Мельника, Я.В. Новака.

Однак, окремих праць щодо криміналістичної експертизи саморобної зброї й досі вкрай мало, а сама проблема ще залишається недостатньо розкритою.

Метою дослідження є вивчення особливостей розвитку криміналістичного дослідження саморобної зброї в Україні на сучасному етапі та виокремлення його специфіки як складової вітчизняної судово-балістичної експертизи.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Як уже зазначалося вище, єдиного чіткого, законодавчо врегульованого визначення і класифікації саморобної вогнепальної зброї в Україні поки ще не існує. Фундаментальні теоретичні дослідження з цієї проблематики відносяться до радянських часів (напр., роботи А.І. Устінова 1968 р., Б.М. Комаринець 1974 р., Л.Ф. Савраня 1979 р.) і не

можуть повністю задовольнити сучасних актуальних потреб криміналістів або належать зарубіжним авторам (приміром, монографія російського дослідника В.М. Плескачевського «Оружие в криминалистике: понятие и классификация» 2001р.), які базуються на відмінному від українського нормативно-правовому фундаменті. Фактично єдиним джерелом сучасного тлумачення поняття «саморобна вогнепальна зброя» залишаються поодинокі наукові статті вітчизняних вчених-криміналістів(по суті розвідки), присвячені даній вузько спеціалізованій проблематиці.

Так, Кофанов А.В. розділяє вогнепальну зброю, що використовується в злочинних цілях, за способом виготовлення на стандартну промислово, кустарну і саморобну. При цьому, під стандартною він розуміє серійно виготовлену в спеціалізованих заводських (фабричних) умовах, у відповідності з еталонами і вимогами ДСТУ (ТУ) зброю; під кустарною - зброю, виготовлену не в заводських умовах майстрами-зброярами. Саморобну зброю (автор ще називає її атиповою) відрізняє від стандартної і кустарної наступне:

- всі її частини виготовлені саморобно непрофесійними зброярами в кустарних умовах; її слід розрізняти від переробленої зброї, виготовленої шляхом внесення значних змін кустарним або іншим способом в заводський екземпляр(напр., «обріз», виготовлений шляхом укорочення ствола і ложа гвинтівки або карабіну) і яку слід віднести до окремої групи;

- грубе імітування заводської зброї, яке поступається якістю кустарній зброї і значно поступається стандартній;

- має своєрідні балістичні і конструктивні характеристики, тому повинна розглядатися як самостійний вид вогнепальної зброї.

Крім того, Кофанов А.В. критикує існуючу в криміналістичній літературі класифікацію атипової зброї з поділом на саморобну, перероблену і комбіновану, вважаючи недоцільним об'єднання в ній двох критеріїв - за способом виготовлення та устроєм частин і механізмів зброї [4, с. 206-208].

Мельник Р.В. виокремлює особливу групу вогнепальної зброї, яку, крім «саморобної», ще називає «атиповою», «нестандартною», «кримінальною», «делікатною». Експерт визначає її як «предмети і пристрої, виготовлені саморобним способом для використання під час вчинення злочинів..., які не мають аналогів серед військової та мисливської зброї» (в цьому атиповість такої зброї) і водночас як «зброю, незаконно виготовлену саморобним способом» (по відношенню саме до саморобної вогнепальної зброї). Існуючий у вітчизняній криміналістиці поділ зброї за способом виготовлення на заводську, кустарну і саморобну, дослідник пропонує доповнити переробленим і пристосованим видами зброї (напр., переробка застарілої армійської зброї у спеціальних майстернях на газову і травматичну). В якості прикладів саморобної вогнепальної зброї він називає обрізи гвинтівок і мисливських рушниць; газові, сигнальні та будівельно-монтажні пістолети, які після пристосування для здійснення спрямованих пострілів належать до вогнепальної зброї [5, с. 62-63].

На підтримку цієї позиції зазначимо, що власний професійний досвід автора цієї статті, що цілком корелює з думкою більшості експертів-криміналістів [6, с. 4], підтверджує необхідність розширення такої класифікації з огляду на значне розповсюдження в Україні в останні роки незаконно переробленої вогнепальної зброї з сигнальних (стартових) пістолетів турецького виробництва. Передусім, йдеться про марки таких пістолетів «Zoraki», «Blow», «Kral», «Atmaka», «Ekol», «Акгер», які перетинають український кордон без відповідної процедури сертифікації. Конструктивні особливості цих стартових пістолетів дозволяють доволі легко переробити їх у вогнепальну зброю без складного обладнання, в кустарних умовах при мінімумі інструментів і спеціальних знань. Особливо поширеними вони стали з 2014 р. (напр., в цей рік Калуський міськрайонний суд Івано-Франківської обл. визнав винним в скоєнні злочину за ч.1 ст. 263 КК України (носіння вогнепальної зброї без передбаченого законом дозволу) особу, яку було попередньо затримано з пістолетом «Stalker - 918-S» (виробництво – Туреччина), переробленим з сигнального

(стартового) у ручний короткоствольний вогнепальний під патрони ударно-травматичної дії калібру 9 мм з початковою швидкістю 362 м/с [7]).

Аналізуючи різноманітні класифікації зброї за різними критеріями, наявні в сучасній криміналістиці України, автор виділяє три групи вогнепальної зброї за критерієм особливостей конструкції, способу поводження та утримання:

стандартна вогнепальна зброя - зброя усталених видів, що мають певні конструктивні, розмірні, балістичні та інші характеристики, які дають змогу виділити їх у самостійні групи і зумовлюють специфіку їх призначення і застосування (пістолет, револьвер, рушниця, гвинтівка, карабін, автомат або штурмова гвинтівка, пістолет-кулемет, кулемет);

нестандартна вогнепальна зброя - зброя, що не відповідає стандартним зразкам за деякими показниками, але дає змогу типізувати її за окремими характеристиками та виділити певні види (напр., обрізи рушниць, гвинтівки);

- атипова вогнепальна зброя - зброя, що не відповідає стандартним зразкам за всіма основними показниками й не поєднується в типову групу зісталіми конструктивними і балістичними характеристиками (стріляючі пристрої оригінальної нетипової конструкції, замаскована вогнепальна зброя).

Даний аналіз особливо цінний для нашого дослідження, оскільки наочно демонструє неоднозначність розуміння і тлумачення у вітчизняному науково-експертному середовищі поняття «саморобна вогнепальна зброя» та становить першу специфічну умову її криміналістичного дослідження.

Експертно-криміналістична методика дослідження саморобної вогнепальної зброї в Україні нерозривно пов'язана з криміналістичною ідентифікацією атипової вогнепальної зброї. Вихідними науковими положеннями цієї методики (методологічними передумовами) виступають загальна теорія криміналістичної ідентифікації як вчення про обожнення властивостей об'єктів, що відображаються в слідах, для встановлення джерела слідоутворення і системи його зв'язків з подією, що досліджується (теорія С.М. Потапова, ідентифікація

за матеріально-фіксованими відображеннями, за ознаками загального джерела походження, за описуванням ознак, експертна ідентифікація та ін.); теорія судової балістики як галузі криміналістичної техніки, що вивчає вогнепальну зброю, боєприпаси, закономірності механізму пострілу і виникнення слідів на кулях, гільзах та перешкодах, розробляє прийоми, методи і засоби виявлення, збирання і дослідження даних об'єктів для встановлення обставин розслідуваної події; балістичні відомості про особливості атипової зброї. При цьому, експерти в своїй професійній діяльності використовують наказ Міністерства юстиції України від 30.07.2010 р. № 1722/5 «Про затвердження переліків рекомендованої науково-технічної та довідкової літератури, що використовується під час проведення судових експертиз» (зі змінами щодо судово-балістичної експертизи від 2012,2013 рр.) (напр., Мельник Р.В. Особливості конструкції деяких зразків пістолетів калібру 9 мм (РА) та їх сліди на гільзах: інформаційно-довідковий посібник).

На сучасному етапі розвитку вітчизняної криміналістики під методикою судово-експертного дослідження атипової, в тому числі саморобної, зброї розуміється сукупність окремих наукових методів і прийомів, що послідовно використовуються у дослідженні для отримання науково обґрунтованих висновків.

При цьому, в українському експертному середовищі існує думка щодо того, що існуючі класифікації атипової зброї за способом виготовлення, які безпосередньо пов'язані з методикою її ідентифікації, далекі від ідеальних, мають неточності і протиріччя. Особливо гостро це відчувається якраз в останні п'ять років – у зв'язку з появою нових нестандартних зразків зброї на тлі мілітаризації суспільства. Крім того, частина чинних методик явно застаріла (напр., Методика дослідження вогнепальної зброї саморобного виготовлення (ВНДІОГП МОГП СРСР) 1968 р., зареєстрована в Реєстрі методик проведення судових експертиз 06.02.2009 р. без змін, Методика криміналістичного дослідження саморобної вогнепальної зброї (НДІМ МОГП РРФСР) 1964 р., зареєстрована в Реєстрі методик проведення судових експертиз 06.02.2009 р. без змін, Методика

судово-балістичного дослідження саморобної вогнепальної зброї (ВНДІСЕ) 1981 р., зареєстрована в Реєстрі методик проведення судових експертиз 06.02.2009 р. також без змін) [8].

Така методична відсталість потребує комплексної модернізації на основі сучасних світових зразків і практик, її вдосконалення є складовою правої інтеграції до Європейського Союзу та являє собою ще одну специфічну умову криміналістичних досліджень саморобної вогнепальної зброї.

Нормативно-правова невизначеність ідентифікації саморобної вогнепальної зброї, а відтак і складність притягнення до юридичної відповідальності за її незаконне виготовлення, обіг і використання породжують своєрідний бум інтересу і популярності до неї. Одним з найпоказовіших прикладів є активний блог на Youtube молодого винахідника саморобної зброї під ніком Royal Nonesuch. Улюбленою темою цього блогера є удосконалення класичної «рушниці з двох труб», найбільше він працював над механізмами екстракції гільз і перезаряджання. Блог доволі популярний: більше 100 тис. переглядів і більше 60 тис. підписників [9] і все це у відкритому доступі. За таких умов будь-хто має можливість в домашніх умовах саморобно створити примітивну, але ефективну за певних умов зброю. І хоча зведеної статистики з цього питання в масштабах країни ми не знайшли, повідомлення про випадки вилучення зразків саморобної зброї регулярно надходять з регіонів України.

Висновки. Таким чином, специфічними умовами криміналістичного дослідження саморобної вогнепальної зброї в Україні на сучасному етапі є:

Відсутність єдиного унормованого визначення поняття «саморобна вогнепальна зброя»; віднесення цього поняття до категорії атипової, нестандартної зброї, що ускладнює судово-балістичну ідентифікацію її зразків в процесі експертизи.

Методична застарілість прийнятих практик судово-балістичного дослідження цієї групи вогнепальної зброї.

Широка популяризація і доступ громадськості до конкретних технік і технологічних процедур саморобного виготовлення такої зброї в кустарних умовах.

До того ж, на методичному рівні досі не вирішено ряд питань класифікаційних досліджень зразків сучасної атипової зброї та способів її виготовлення.

Все це об'єктивно потребує негайного розв'язання шляхом прийняття сучасного адекватного ЗУ «Про зброю» та оновлення методик судово-балістичного дослідження саморобної вогнепальної зброї в Україні.

Література:

1. У поліції розповіли скільки незаконної зброї вилучили з початку року. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1790739-u-politsiyi-rozprovili-skilki-nezakonnoyi-zbroyi-viluchili-z-pochatku-roku> (дата звернення: 21.10.2019 р.)
2. Офіційний сайт Small Arms Survey. URL: <http://www.smallarmssurvey.org> (дата звернення: 22.10.2019)
3. Мельник Р.В., Гамера В.А., Толочин Д.В. Поняття, види та способи переробки об'єктів у вогнепальну зброю. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 237-239.
4. Кофанов А.В. Деякі дискусійні аспекти дослідження сучасних зразків атипової вогнепальної зброї. *Криміналістика і судова експертиза*. 2017. Вип. 62. С. 206-215.
5. Мельник Р. Критерії класифікації атипової (саморобної) вогнепальної зброї. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. № 3. С. 60-69.
6. Мельник Р. В. Теоретичні та практичні аспекти криміналістичного дослідження об'єктів, перероблених у вогнепальну зброю. Монографія. К., 2017. 186 с.
7. Калушан отримав 3 роки тюрми за пістолет, перероблений зі стартового на бойовий. URL: https://kurs.if.ua/news/kalushan_otrymav_3_roky_tyurmy_za_pistolet_pereroblenyy_zi_startovog_o_na_boyovuyu_17428.html/
8. Реєстр методик проведення судових експертиз. URL: <http://rmpse.minjust.gov.ua/page/31>(Міністерство юстиції України)
9. <https://www.youtube.com/Royal+Nonesuch> (дата звернення: 23.10.2019)